

Bağımlılığa Felsefi Bir Bakış

A Philosophical View on Dependence

Nurten Gökalp¹

¹ Gazi University, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ankara, Turkey,

ABSTRACT

When we examine what the addiction is from the point of view of philosophy, it is necessary to look at the concepts of pleasure and passion. Pleasure which can be described as a feeling that is created and woken by something that is generally pleasing is a concept of using for understanding of the biological, psychological and moral life of human beings in the history of philosophy. Passion is defined as violent and constant emotion, strong will and tendency. Passion is a powerful emotion that manages human behavior. The passion is a kind of blindness except which has been focused on its subject or its object. For this reason, in the history of philosophy, most philosophers have taken a negative attitude towards passion and regarded it as a harmful feature. It is thought that the dependent person who shaped his behavior with delight and passion lost his freedom and controlled by what he was addicted to. For the regaining of liberty has been advocated that use of reasoning to pass control the pleasure and passion by many philosophers since the early days of philosophy. This issue is assessed by philosophers with different perspectives. According to them, moving with the mind, not with feelings, will resist the resistance of the passions. As a whole a person with a soul and body, must struggle with his desires and his passions shaped by the body.

Keywords: Dependence, philosophy, pleasure, passion, freedom.

ÖZET

Bağımlılığın ne olduğunu felsefenin bakış açısı ile incelediğimizde haz ve tutku kavramları ile başına bakmak gerekir. Genel olarak hoş giden bir şeyin yarattığı, uyandırdığı bir duygu olarak tanımlanabilecek haz felsefe tarihinde Antik Yunandan günümüze kadar insanın biyolojik, psikolojik ve ahlaki yaşamının anlamlandırılmasında kullanılan bir kavramdır. Tutku ise şiddetli ve sürekli duygu, güçlü istek ve eğilim olarak tanımlanmaktadır. Tutku insan davranışlarını yöneten güçlü bir duygudur. Yönelindiği amaç ya da seçtiği nesne üzerinde ve dışında hiçbir şeyi göremeyecek kadar yoğunlaşmış olan tutkunun aynı zamanda bir tür körleşmeyi de ifade ettiği de düşünülür. İşte bu nedenle felsefe tarihinde filozofların çoğu tutkuya karşı olumsuz tavır takınmış onu insana zarar veren bir özellik olarak değerlendirmişlerdir. Haz ve tutku ile davranışlarını biçimlendiren bağımlı insanın özgürlüğünü kaybettiği ve bağımlısı olduğu şeyin onu kontrol ettiği düşünülmektedir. Özgürlüğün yeniden kazanılması kontrolün tekrar kişiye geçmesi için haz ve tutkulara karşı aklın kullanılması düşüncesi felsefe tarihinin ilk dönemlerinden beri savunulmaktadır. Bu makalede farklı bakışlara sahip filozoflardan hareketle bu konu değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Bağımlılık, felsefe, haz, tutku, özgürlük

Correspondence / Yazışma Adresi: Nurten Gökalp, Gazi University, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ankara, Turkey
E-mail: gokalp@gazi.edu.tr

Günümüzün önemli problemlerinden biri olan bağımlılık, farklı yönleri ile ele alınıp incelenmesi gereken bir konudur. Ülkemizde konuya yönelik yapılan bilimsel araştırmaların sayısının çokluğuna karşın felsefi değerlendirmelerin sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bağımlılığın düşünsel temellerinin tespit edilmesi bağımlılıkla mücadeleye katkı sağlayacaktır. Bu yazının amacı bağımlılığın düşünsel arka planının anlaşılmasına katkı yapmaktır.

Bağımlılık ile ilgili felsefi bir değerlendirme, bağımlılık tanımından hareketle yapılabilir düşüncesi ile yöneldiğim bağımlılık tanımları bana konu ile ilgili çok sayıda tanım olduğunu ancak yetkin bir tanımın olmadığını gösterdi. Bu yüzden tek bir tanımdan hareket etmek yerine bağımlılığa yüklenebilecek niteliklerden hareket etmenin daha doğru olacağı kanaatiyle bağımlılığı niteleyen özellikleri tespit etmekle işe başlayabiliriz.

*Bağımlılıkta, herhangi bir şeye duygusal, psikolojik ve fizyolojik olarak çok güçlü bir bağlanmadan söz edilmektedir.

*Bağımlılıkta potansiyel ve gerçek zararlarına rağmen zorlayıcı bir şekilde o şeye bağlanma olmaktadır;

*Bağımlılıkta davranış kontrol edilemez bir şekilde tekrarlanmaktadır.

Bu nitelermelerden çıkaracağımız ilk sonuç bağımlılığın öncelikle bireysel, daha sonra da sosyal ve ahlaki bir problem olduğudur.

Bireysel boyutuyla bağımlılık haz ile ilintili bir tutku problemi olabilir mi?

Sosyal ve ahlaki boyutuyla bağımlılık bir özgürlük problemi olabilir mi?

Bu iki soru bağımlılığa felsefi bir gözle bakmamızda yönlendirici olacaktır.

Birinci soru bağlamında öncelikle haz ve tutku kavramlarının felsefi içeriklerine bakmak gerekir.

Genel olarak hoşça giden bir şeyin yarattığı, uyandırdığı bir duygu olarak tanımlanabilecek haz, felsefe tarihinde Antik Yunan felsefesinden günümüze kadar insanın biyolojik, psikolojik ve ahlaki yaşamının anlamlandırılmasında sıkça kullanılan bir kavram olmuştur.

Hazcılık, hazı insan yaşamının en yüksek değeri olarak gören felsefi bir öğretilerdir. Mutluluğu hayatın ve ahlakın nihai ve en yüksek amacı olarak gören hazcılık, acıdan kaçınıp haz elde etmeye çalışmayı bir yaşam ilkesi haline dönüştürerek insanın tüm eylemlerinin amacının hazı elde etmek olduğunu savunur. Herkes kendi elde edeceği hazı en yüksek düzeye çıkarmak ister ve bunun için mücadele etmelidir. İnsan eylemlerinin değeri de hazı elde etmesine bağlı olarak belirlenir.

Böyle bir kişinin hayatının tek odak noktasını elde edeceği haz oluşturur; haz o kişinin hayatını kontrol eden bir ilke haline gelebilir. İşte bu nokta hazzın tutkuya, güçlü bir tutkuya dönüştüğü nokta olur. Tutku ile bağlantılı olan haz kişinin davranışlarındaki temel belirleyicidir. Acıdan kaçınıp hazza yaklaşmak mutluluğun gereğidir.

Hazı en yüksek iyi olarak tanımlayan İlk çağın Hazcı filozoflarından Kireneli Aristippos'a göre acı da kötüdür. Haz ile acıya karşı tavır belirleyebilmek ve dünya nimetlerinden akılcıca faydalanabilmek için bilgiye sahip olmak gerekir.

Hazcılığın bir başka temsilcisi olan Epiküros, hayatın gerçek amacının haz miktarını olabildiğince arttırmak, acıdan mümkün olduğunca uzak durmak olduğunu savunur. Bunu yapabilmek için hazların miktarından çok niteliğine dayalı bir değerlendirme yapmak gerekir. Dolayısıyla hazları derecelendirmek ve değerine göre muamele etmek gerekir.

Hazı insan davranışları için önemli bir etken olarak gören hazcılar zaman zaman haz ile tutku arasında da bağ kurmakta ve tutkuyu insan davranışlarının önemli bir belirleyicisi olarak görmekteydiler.

Felsefede şiddetli ve sürekli duygu, güçlü istek ve eğilim olarak tanımlanan tutku, insan davranışlarını yöneten güçlü bir duygudur. Yöneldiği amaç ya da seçtiği nesne üzerinde ve dışında hiçbir şeyi göremeyecek kadar yoğunlaşmış olan tutku aynı zamanda bir tür körleşmeyi de ifade ettiği düşünülür.

Örneğin 18. yüzyıl İngiliz filozofu David Hume, “İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme” adlı eserinde detaylı bir tutku analizi yapmaktadır. İnsanların duygu deneyimlerinin kaynağını araştırmakta, duygular ve tutkuların, izlenimlere dayalı olarak açıklanabileceğine dikkat çekmektedir. Burada izlenim kavramı, acı ya da haz ile ilişkilendirilmektedir. Ona göre, her tür tutkunun tek kaynağı haz ve acıdır. Acı ve hazzı kaldırdığınızda her tür tutkuyu da kaldırmış olursunuz.

Tutkuların herhangi birinin tanımının verilemeyeceğini düşünen Hume, yalnızca tutkularla ilgili izlenimlerin betimlenebileceğini ifade etmektedir. Bu betimlemede belirleyici olan da tutkuya neden olan nesne ile kişi arasındaki ilişkidir. Yani kişide bir tutku izlenimine neden olan ile o izlenime sahip olan insan arasındaki haz ve acı ilişkisidir. İnsan davranışlarının da tek belirleyicisi haz-acı ilişkisidir. İrade ve istemenin etkisi yoktur. Hatta ona göre akıl tutkuların kölesidir ve tutkulara itaat ve hizmet etmekten başka görev iddiasında bulunamaz.(1)

Haz ve tutkunun insanın davranışlarını belirleme gücüne bağlı olarak bağımlılığının açıklanmasında da kullanılması sebebiyle felsefe tarihinde bazı filozoflar tutkuya karşı olumsuz bir tavır takınmış onu insana zarar veren bir özellik olarak değerlendirmişlerdir.

Örneğin Romalı devlet adamı ve felsefeci Cicero tutkuları kötülüklerin kaynağı olarak görür. Tutkularına kapılan insanın dizginlenemez bir biçimde kötülüğe itildiğini ifade eder. Özellikle beden kaynaklı tutkuların sınırı yoktur ve tutkularla elde edilen haz insanı gerçek mutluluğa ulaştırmaz. Çünkü hiçbir maddi zevk manevi zevklerden üstün olamaz. Stoalılara göre en temel güdü kendini koruma güdüsüdür. Akıllı varlıklar için, kendini koruma ve mutluluğuna katkıda bulunan bir şey değere sahip olabilir; bu nedenle sadece erdem iyi bir şeydir. Cicero'ya göre en yüce iyinin erdemde bulunduğunu söyleyenler çok haklıdır.(2)

O halde insan amacına uygun olarak yaşamalı doğanın aklına ve onun yasasına uymalıdır. Ona uygun yaşamak ise insan kendi doğasından gelen özelliklerini iyi tanımak ve onlara uygun bir yaşam biçimi geliştirmektir.

Stoalılara göre insan doğasının birincil ilkesi toplumsal yarardır; ikincisi ise, bedenın tutkularına direnmektir; çünkü ussal ve zihinsel etkinliğin başlıca özelliği, kendine sınırlar koymak ve hiçbir zaman duyuların ya da içgüdülerin etkisine yenik düşmemektir. Bunların ikisi de hayvansal doğamıza aittir, akıl ise uşak olmayı değil, egemen olmayı amaçlar.(3) İnsanın kendisini aklı ile kontrol etmesi içgüdüleri ve tutkularına yenik düşmemesi için akla uygun bir yaşam öngörülmektedir. Çünkü Stoalılar akla uygun yaşamı ahlakla ilişkilendirir ve akla uygun bir yaşamın ahlakın hedefi olan mutluluğu sağlayacağı iddia ederler. Zaten kısa olan insan yaşamında evrenin bize sunduğu her şeyden akıllıca faydalanmak gerekir.

Bir ruh beden bütünü olan insan, özellikle bedene ait olarak şekillenen arzu ve tutkularla mücadele etmelidir. Çünkü “Beden, ruh, zihin: izlenimler bedene, dürtüler ruha, yargılar zihne aittir. İmgeler aracılığıyla izlenimler almak, hayvanlarla ortak yanımızdır; dürtüler tarafından kuklalar gibi oradan oraya oynatılmak; yabancı hayvanlarla, doğaya karşı günah işleyen insanların özelliğidir. Görev gibi görünen şeylerde zihni yol gösterici olarak kullanmak; tanrıları inanmayan, ülkelerine ihanet eden kapalı kapılar ardında her türlü iğrençliği yapanlarla da paylaştığımız bir özelliktir.”(4) O halde insan zihninin rehberliğinde bilgi edinmeli ve onu kullanmalıdır. Bu bilgi onu ahlakî iyiye doğru yönlendirecek ve erdemli bir insan olmasını sağlayacaktır.

Stoalılar insanın içinde akli olanın yanı sıra akıldışı ve kontrolsüz dürtüler ya da duygulanımlar olduğunu ve erdemın de aslında duygulanımlarla bir mücadele olduğunu ifade etmişlerdir. Çünkü duygulanımlar ya da dürtüler çoğu kez akıl ve itidal ile zıttırlar, sadece sakinleştirilmeleri yeterli olmayabilir. Ortadan kaldırılmaları da gerekebilir. Duygulanımların aksine erdem ruhun akli bünyesine dayanır. İlk şartı ne yapıp ne yapmama konusunda doğru görüşlere sahip olmaktır. Dolayısıyla erdem bilgi olarak, zaaf yahut kötülük de cehalet olarak tanımlanır, duygulanımlar ise yanlış değer yargılarına bağlanır.(5)

Stoacılar gibi insanın tutkularla mücadelesini akla bağlayan bir diğer filozof da İlkçağ Yunan düşünürlerinden Aristoteles'tir. Bir erdem ahlakçısı olan Aristoteles'e göre ahlakta iyiyi elde etmek bir amaçtır ve bu da erdemle ilişkilidir.

Felsefede ahlaki bakımdan sürekli olarak iyi olmak iyi davranmak eğilimine; yardımseverlik, dürüstlük, cesaret gibi iyi nitelik ya da üstün özelliklere verilen bir ad olan erdem, insan iradesinin gerektiği takdirde büyük özverilerde bulunmak ve büyük engelleri aşmak pahasına iyiliği amaçlama, iyilik yönünde hareket etme gücünü ifade eder. Dolayısıyla erdemli olmanın hem bireysel hem de sosyal ve toplumsal boyutu vardır.

"Erdem akıl tarafından ve akli başında insanın belirlemesi ile belirlenen, bizle ilgili olarak orta olanda huyulanma huyudur" (6) diyen Aristoteles'e göre orta olma, gerekenin, gerektiği şekilde, gerektiği zaman arzu edilmesi olup aklın buyurduğudur. Akıl sahibi olan insanın, kendine egemen kişinin tercihi erdeme uygun davranmaktır.

Bireysel anlamda en yüksek entelektüel erdem olan bilgelik Aristoteles'e göre, doğru bilgiyi elde etmekle kazanılır ve insan yaşamındaki en değerli şeydir. Entelektüel erdem zihinsel olgunluk ve gelişme ile yakında ilişkilidir. Örneğin çocuklar kusursuz entelektüel etkinliği gerçekleştirebilecek güçten yoksundurlar. Onlar sadece maddi olan dış iyiliklerle örneğin haz ile yetinirler. Oysa haz hiçbir surette eylemlerin amacı olabilecek niteliğe sahip değildir.

O halde her etkinlik ancak onu ortaya çıkaran bir iç gelişme ve onu destekleyen bir eylemle bütünleştiğinde gerçekten iyidir ve anlamlıdır. Aristoteles'in de işaret ettiği gibi insan olarak kendi karakterimizi şekillendirmek ve erdemli davranışları geliştirmekle yükümlüyük. İnsan olmak ahlaki bir varlık olmayı zorunlu hale getirdiğinden bizler davranışlarımızı seçerken aklımızı kullanarak bir denge oluşturmak zorundayız. Bağımlılık durumunda ise bunu gerçekleştiremediğimiz için insan olmanın özüne aykırı davranışlar sergileriz. Aristoteles bu konu ile ilgili olarak şunu söylemektedir: "çok içen insanlar kendi özsel beşeriyetlerini ve hareketlerini kontrol etme özelliğinden yoksundurlar"(7) Bu durumda insanın kendi özelliklerini özellikle de akıl arzu ilişkisini gözden geçirmesi tavsiye edilmektedir.

İnsanın üç kötülük ile karşı karşıya olduğunu ifade eden Aristoteles'e göre bunlar, nefsine hâkim olamama veya irade zayıflığı, erdemsizlik ve vahşiliktir. Bu kötülüklere karşılık gelen iyilik dereceleri ise nefsine hâkim olma, erdem ve kahramanca tanrısal erdemdir. Nefsine hâkim olamamanın özü tutkunun etkisiyle eylemde bulunma, yapılan şeyin kötülüğünü bile bile davranma olarak görülür ve nefsine hâkim olmanın özü ise kötü isteklere direnç gösterme olarak belirlenir. Aristoteles'e göre nefsine hâkim olamayan insanın bilgisi uyuyan, deli ve sarhoş olanın bilgisi gibidir. Onun önce uyanması, akıllanması veya ayılması gerekir. Uyku, delilik ya da sarhoşlukta olduğu gibi, tutku bedensel durumları değiştirir ve bazen insanı gerçekten çıldırtır. Bu durumda nefsine hâkim olamamanın, bilgi eksikliği sonucunda değil, irade zayıflığından meydana geldiği kabul edilmektedir. İnsanların yapması gereken şey iradeyi güçlü kılacak şekilde kendini geliştirmek için özgürlüğünün bilincine varması ve davranışlarını özgürce seçebilmesidir.

17. yüzyıl filozofu Descartes'e göre, duygularımızın kontrol edilmesi, insanın duygularına hâkim olması ve ustalıkla kullanmasını öğrenmesi gerekir. Bizler bedenimizdeki ilgili fizyolojik değişimleri denetleyemeyiz. Ancak dikkatli bir uğraş sonucu aklımızla fizyolojik değişimlerimizi ruhun hizmetine girebilecek şekilde yönlendirebiliriz.

Descartes iradenin bu konudaki belirleyici rolünün üzerinde durmakta ve akıl ile irade arasında kavramsal bir ayırım da yapmaktadır. "Bir yargıda bulunmak için akıl elbette gereklidir, çünkü hiçbir şekilde algılamadığımız bir şey için yargıda bulunamayız; ancak bir şekilde algılanan bir şey hakkında karar verebilmek için irade de gereklidir."(8)

Descartes'in takipçisi Benedict Spinoza irade ile ilgili görüşlerinde tutkuların eğilimi ile etik bilgi arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Tutkuların direncini ortadan kaldıracak erdem düşüncesini de nihaî olarak kendini kontrol etmeye, duygular ile hareket etmeyi duyguları akıl ile görebilme çabasına dayandırır.

Ona göre insan aklın düsturuna göre yaşamalıdır. Akılla etki yapmak ve işlemek, yalnız kendi başına göz önüne alınan tabiatımızın zorunluluğundan çıkan bu etkileri yapmaktan başka

bir şey değildir. Akli yargılar bizim üzerimizde güçlü bilişsel dayanaklar oluştururlar, onlar güçlü ve dayanıklıdır. Tutkulara dayalı olanlar ise kolayca değiştirilebilir.

Akli yargıların tutkular üzerindeki bu gücüne bağlı olarak akıl aktif, tutkular pasif olmalıdır. "Ruhun etkileri yalnız upuygun fikirlere, edilgileri ise yalnız upuygun olmayan fikirlere bağlıdır." diyen Spinoza aklın üstünlüğüne vurgu yapmakta "akıl ve irade bir ve aynı şey" (9) olarak görmektedir.

Görüldüğü gibi felsefede haz, tutku, akıl ve insan davranışlarına olan etkileri bağlamında yapılan tartışmaların bağımlılık tabanında bir değerlendirmesi yapıldığında:

*Bağımlılık hazlar ve tutkularla ilişkilidir.

*Akıl, hazlar ve tutkularla mücadele etmelidir.

*Bağımlılıkta insanın akli ve iradesi etkisiz kalmaktadır. Zira bağımlılık bir tür köleliktir. Örneğin, on sekizinci yüzyıl İngiliz filozofu olan John Locke'a göre bağımlılık bir tür köleliktir. Yani insan bağımlı olduğu şeyin kölesi olmakta onun kendisini kontrol etmesine izin vermekte özgürlüğünü yitirmektedir. Oysa özgürlük insanın doğal hakkıdır ve o aslında böyle bir esarete izin vermez.

Özgürlük kavramı felsefe sözlüklerinde "kişinin kendi kendisini belirlemesi, denetlemesi, yönlendirmesi ve düzenlemesi durumu, bireyin kendisini, dış baskı, etki ya da zorlamalardan bağımsız olarak, kendi arzu edilirden ideallerine, motiflerine ve isteklerine göre yönlendirmesi" olarak tanımlanmaktadır. Ahlakta ve siyasette önemli bir ilke olan özgürlük ahlakta kişinin ahlaki bir varlık olarak kendi tercihlerine, akla uygun kararlarına ve iradesinin buyruklarına göre davranması durumudur.

İnsanın davranışlarını seçerken herhangi bir sınıra, zorlamaya bağlı kalmadan seçimini yapabilmesi durumudur. Özgür ortamın belirleyicisi olan koşullar, hem öznenin kendi koşullarıdır hem de öznenin dışında var olan dış koşullardır. Bütün bu koşullar göz önüne alındığında kişinin herhangi bir zorlamaya dayanmaksızın seçimini yapma ve uygulama imkânına sahip olduğunda ahlaki anlamda özgür olduğundan söz edilir.

Siyasi anlamda bireyin siyasal yönetimin seçimine, yasama faaliyetine ve yönetimin denetlenmesi sürecine katılması imkânına sahip olmasıdır. Özgürlük bu bağlamda, hukukla belirlenir ve insan hakları kavramı ile ilişkilidir. Yani insanın doğuştan sahip olduğu, vazgeçilemez ve devredilemez haklarından biridir. Bu hakkın kullanımının toplumsal boyutunda özgürlüklerin bireysel sınırlarından bahsedilir. Çünkü kişi toplumdaki diğer insanların özgürlüklerini engellemeden hareket etmek zorundadır. Bu durum yasalarla güvence altına alınır, devlet özgürlüklerin rahatça kullanılmasını sağlamakla görevlidir.

Bu durumda, bağımlılıkla ilişkilendirdiğimiz özgürlük kavramı ahlaki özgürlüktür. Kişinin kendi davranışlarını seçme ve uygulamadaki özgürlüğünü kullanarak bağımlılıklar oluşturması ve ancak daha sonra davranışları üzerindeki kontrolünü yitirmesidir. Yani insan bireysel tercihleri ve iradesi ile kendi kendisini mahkûm etmektedir. Sigara, alkol, uyuşturucu ve hatta son zamanlarda ortaya çıkan bilgisayar, internet, cep telefonu gibi teknoloji ürünleri bağımlılığı gibi her tür bağımlılıkta insan özgürlüğünü kaybetmekte ve bağımlı olduğu şeyin kendisini kontrol etmesine izin vermektedir. İnsan artık özgür değil bağımlıdır. Davranışlarını belirleyen ve kontrol eden kendi dışındaki bir nesne ile ilişkilendirilmiş haz ve tutkularıdır.

Bu durumda kişi ne yapabilir?

Sorunu etik temele oturduğumuza göre çözümünü de etik temelde bulabilir miyiz?

SONUÇ

Geleneksel filozofların pek çoğuna göre, akıllı bireyler olarak bizler seçmelerimizden ve eylemlerimizden sorumluyuz. Dolayısıyla bağımlılıkta da birinci derecede sorumlu olan bizleriz. Çünkü bu sorumluluğu yansıtmayan davranışlar insanın insan olma ödevine ve

onuruna aykırıdır. O halde bağımlılığa karşı çıkış yalnızca bireysel olarak değil evrensel olarak da anlamlıdır. Birey yalnızca kendinden değil başkalarından da sorumludur. İnsanın değeri üzerine görüş sunan pek çok filozof bu noktanın altına çizmektedir.

Sorumlu olmak kişinin başkasının varlığını hesaba katması başkasına değer yüklemesi ile ilişkilidir. Yani karar verme sürecinde kişinin kendisi ve başkası arasındaki ilişkiyi ve farklılığı kavramasıdır. Bu kavrayış 17. yüzyıl Alman filozofu Leibniz'e göre insanın özgürlüğü ile ilişkili bir kavrayıştır ve mantıksal değil ahlaki bir zorunluluğa dayanmaktadır. İnsanın seçime olanak veren bir çeşitlilik içinde kendi iradesi ile eylemlerini yönlendirmesi gerekmektedir. Çünkü özgürlük insanın temel belirlenimlerindedir. Ama önemli olan insanın kendi özgürlüğünü fark edip onu kullanabilmesidir.

İnsan eğitim ile özellikle de felsefe eğitimi ile özgürlüğünü fark ederek onu kullanmayı öğrenebilir. Burada önemli olan şey belli bir değerler bütününe sabit bir çerçevedeki ifadesinin yetişmekte olan insana bilinçli olarak dayatılmaması ve kendi seçimlerini yapabilmeye olanağının sunulmasıdır. Zira özgür olmak rahat ve ölçsüz olmak değil, var oluşun sonsuz zorluklarını tanımak, davranışların hazır reçetelerinin olmadığını fark etmek demektir.

Gelişim süresince verilen ahlak eğitimi ile aynı zamanda ahlaki özgürlüğün temeli de oluşturulur. Dolayısıyla özgürlük, bir bilinç ve bir kavrayış bir olarak insanın eğitim ile özellikle de felsefe eğitimi ile kazanacağı bir değerdir. Hare'in ifadesi ile "gerçek özgürlük aydınlanmış akla uygun davranmayı seçmektir." (10) Bunun gerçekleşmesi ise felsefe eğitiminin yaygınlaştırılmasına bağlıdır. Felsefe eğitimi yaygınlaştıkça insanın özgürlüklerinin farkına varması ve kullanmasındaki problemler azalacaktır. Bağımlılıkların gelişmesi engellenebilecek ya da bağımlılığın ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

1. D. Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, A. Yardımlı (Çev.). İstanbul :İdea Yayınları, 1997:258,365
2. Cicero, Dostluk Üzerine, Çiğdem Dürüşken (Çev.), İstanbul:Afa Yayınları, 1994: 31
3. Marcus Aurelius, Düşünceler, Ş, Karadeniz(Çev.). İstanbul :Y.K.Y. 2002: VII. Kitap, 55. Madde
4. A.g.e. III. Kitap, 16.Madde
5. Zeller E.Grek Felsefesi Tarihi, A. Aydoğan (Çev). İstanbul:İz Yayınları, 2001:270
6. Aristoteles, Nikamakhos'a Etik, Saffet Babür (Çev). Ankara :Ayraç Yayınları, 1997:32
7. A.g.e:42
8. Descartes, Felsefenin İlkeleri, Mehmet Karasan(Çev.), İstanbul:Milli Eğitim Yayınevi, 1988: Madde 69
9. Spinoza, Etika, Hilmi Ziya Ülken (Çev.), İstanbul: Ülken Yayınları, 1984:II. Kısım Önerme 49
10. Billington, R. Felsefeyi Yaşamak, A. Yılmaz (Çev.), İstanbul:Ayrıntı Yayınları, 1997:336.